

al Beskatning skulde være foregaaet gennem Missiver, der er forbeholdt de følgende Bind.

Bogens Brugbarhed vilde forhøjes ved Registre, baade et alfabetisk Navneregister og en saglig ordnet Fortegnelse. Den meddelte kronologiske Fortegnelse er kun en ringe Erstatning herfor. Hovedindtrykket er imidlertid, at det præsterede Udgiverarbejde er gennemført med Nøjagtighed, Grundighed og Konsekvens og helt igennem fortræffeligt. Noget nyt paa Udgiver-teknikkens Omraade er de orienterende, meget nyttige Indledninger, der findes i Spidsen for hver Forordning, med Skildring af den historiske Situation, under hvilken den er fremkommet. Udgiveren lægger herigennem et omfattende Kendskab til Hansborg-Arkivet som Helhed for Dagen, se f. Eks. Indledningen til Forordning Nr. 3. Man maa da hilse dette første Bind af et stort og for Sønderjyllands Historie saa betydningsfuldt Værk med Glæde og med Forventning imødesee dets Fortsættelse.

Johanne Skovgaard.

Det er udbyttet af mange aars forskningsarbejde — der tidligere bl. a. har sat frugt i afhandlingen om Tegels Erik XIV.s historie (Scandia 1935) — som arkivar i Lund Hasse Petrini 1942 fremlagde i sin disputats »*Källstudier till Erik XIV:s och nordiska sjuårskrigets historia*» (Lund og Kbh. 385 sider). Baade i emnevalg og metode tilhører Petrinis arbejde den lundensiske kildekritiske skole. Han er elev af Lauritz Weibull, Sture Bolin og Gottfrid Carlsson, men staar dog først og fremmest i taknemlighedsgæld til Ingvar Andersson, den fornemste nulevende kender af Erik XIV's historie, der har givet ham impulserne til den foreliggende undersøgelse. I forordet meddeles, at planen oprindeligt var begrænset til det svenske kildemateriale, men at forf. under arbejdet fandt det mest frugtbart ogsaa at inddrage de danske berettende kilder til Syvaarskrigens historie i undersøgelsen. Danske historikere har grund til at være ham taknemlige for denne udvidelse af rammen.

Det ny og betydningsfulde, som værket bringer, er især paa-visningen af, i hvor stor udstrækning de vigtigste af de krønikeformede bidrag til tidens historie, baade svenske og danske, bygger paa materiale — akter og brevrelationer fra begivenhederne nærstaaende hjemmelmænd — fra regeringskancellierne og giver udtryk for den opfattelse, som kongerne Johan III, Karl IX og Frederik II og deres statsmænd og feltherrer ønskede at bibringe offentligheden i og uden for Norden. Det blev den

besejrede og afsatte Erik XIV's lod, at billedet af hans person og gerninger maledes med de farver, som hans sejrende fjender blandede, og at historikerne indtil de seneste aar ikke har været klare over, i hvor høj grad de forskellige krønikemeddelelser stammer fra den samme tendensprægede kildekreds. Hvor meget den historiske sandhed om kong Erik herved er blevet forvansket, indlader Petrini sig dog ikke paa at bedømme. Noget nyt billede af Erik XIV indeholder hans bog ikke. Men vi faar, som et uundværligt grundlag for ethvert forsøg paa en nyvurdering, en minutiøs redegørelse for de fortællende kilders herkomst og indbyrdes slægtskab, delt i de to hovedafsnit: »Svenska källor» og »Danska källor».

Efter et 1. kap. om de anklageskrifter mod Erik, som hertug Johan 1568—69 lod udarbejde, og som skulde vise berettigelsen af de to hertugbrødres oprør mod kongen og af dennes afsættelse og fængsling baade ud fra germansk, romerretslig og kirkelig retsopfattelse — af de forskellige opfattelsers oprindelse, karakter og delvise sammenblanding i den tids Sverige gives en værdifuld udredning — gennemgaas i de følgende kapitler de forskellige svenske krøniker og krønikeudkast og -fragmenter. Gennem en sober og stringent bevisførelse — kun paa ganske faa, ikke afgørende punkter har jeg fundet anledning til indvendinger — vises det her, hvorledes kancellisekretæren Rasmus Ludvigssons samlinger og udkast, der overvejende bygger paa kancellimateriale, hvoraf den største del nu er tabt, i mere eller mindre omarbejdet skikkelse og med forskellige tillæg fra andre kilder, bl. a. anklageskrifterne mod Erik XIV, danner grundstammen for de senere skildringer ned til Daniel Hunds rimkrønike og Tegels og Mesenius' værker. Dette gælder ogsaa Hogenskild Bielkes i visse afsnit af forfatterens selvoplevelse og selvdefensoriske trang prægede krønike. Efter en af Petrini udkastet hypotese har baade Rasmus Ludvigsson, Daniel Hund og Tegel hentet stof fra en af Johan III 1575—80 tilvejebragt materialesamling til et skrift om kong Erik og hans forhold til brødrene. Noget afgørende bevis for existensen af denne samling har han dog ikke bragt.

For Syvaarskrigens vedkommende er de berettende kilder rigere paa dansk end paa svensk side, og samtidig ejer vi her, baade i det danske rigsarkiv og i tyske statsarkiver (Dresden, Lübeck o. fl.), et mere omfattende brevstof, som i en række tilfælde kaster et klart lys over »krønikernes» tilblivelse. Et overmaade omhyggeligt studium af hele dette materiale har sat Petrini i stand til at fremlægge flere forskningsresultater af stor værdi.

Han paaviser saaledes, at den af Hans Svaning forfattede »Retractat« om krigens aarsager og krigsbegivenhederne i 1565 (Rørdam: Hist. Kildeskr. II, 122—62) gør stærkt brug af danske indlæg fra mæglingskongressen i Rostock 1563 (hidtil unyttede af dansk forskning) eller dermed nært beslægtede akter og af kansler Johan Friis' skildring af fængslingen af Sten Erikssons legation i København i febr. 1563. Det maa ogsaa anses for bevist ved Petrinis undersøgelse, at de forskellige skildringer af Daniel Rantzaus tog ind i Sverige okt. 1567—febr. 1568 som fælles grundkilde har en i det danske hovedkvarter ført »feltdagbog«. Den store tyske dagbogsformede beretning om toget i Gl. kgl. Saml. 867 fol. (afskrift fra A. S. Vedels samlinger, tr. Rørdam, 2. R. I, 8—128) skyldes tydeligt nok en forfatter, som stod Rantzau meget nær. Rørdam gættede paa feltpræsten, hofprædikant Christoffer Knoff. Petrini anser, bl. a. under henvisning til, at A. S. Vedel, som har ejet haandskriftet, aabenbart i sin haandskriftfortegnelse sigter til dette med ordene »Det same Tog beskrevet ved Daniel Rantzou paa Tydsk«, feltherren selv for at være forfatteren. At Rantzau omtales i 3. person (»der Herr Felt-oberster«) finder analogier hos andre af tidens dagbogsforfattere (bl. a. Carl Carlsson Gyllenhjelm og grev Johan af Nassau); det kan dog, tilføjer Petrini forsigtigt i en fodnote, skyldes, »att en skrivare verkställt utskrivningen«. At Rantzau staar bag dagbogen, kan næppe være tvivl underkastet, men den rimeligste antagelse er dog vel, at en anden har ført den i pennen i den form, hvori vi kender den.

Skildringen af samme felttog i den krønike, som almindeligt tilskrives Axel Gyldenstjerne og Jon Tursen (Rørdam, II, 369—410), bygger ogsaa paa »feltdagbogen«, men indeholder der ud over meddelelser, som kun kan stamme fra en deltager, som stod officerskredsen nær, tillige en dannet mand med sans for kulturelle værdier. Petrini gætter paa en feltpræst eller et medlem af feltkancelliet. Han henviser til Vedels omtale af et haandskrift om »Daniel Ranzovs Tog ind i Sverrig beskrevet af Her Isack i Lands-Krone« — dvs. formodentlig Isaach Olsen, kapellan i Landskrona fra 14/2 1568 — men finder ogsaa et træk (interessen for »det herlige liberi« i bispegaarden i Linköping), som kunde lede tanken hen paa den historisk interesserede ritmester Frants Banner. Paa det problem, som det nære stilistiske slægtskab mellem dette parti af krøniken og dennes øvrige dele rejser, kommer han ikke ind.

De nævnte dele af »den s. k. Gyldenstiernes krønika« belyser Petrini i en meget omfattende undersøgelse og naar til den uan-

gribelige konklusion, at krøniken, baade hvad skildringen af krigens aarsager og krigshistorien angaar, henter den alt overvejende hovedpart af sit stof fra dansk kancellimateriale: akter, relationer og rapporter fra høje officerer og andre, dagbogs-optegnelser af samme herkomst, forsvarsskrifter m. m. De indføjede beretninger om »Sturemorden« og oprøret mod Erik XIV — den udførligste skildring af dette, som kendes — bygger øjensynligt paa meddelelser fra de af hertug Johan til København sendte svenske gesandter. Hovedtendenserne i krøniken er at give de svenske skylden for krigen, berømme de danske sejre og skyde skylden for ulykkerne over paa grev Günter af Schwarzburg og de andre tyske lejknægtsoverster. At den har en officiel karakter, fremgaar bl. a. af flere randantegnelser, i hvilke spørgsmaal om eventuelle ændringer i teksten henskydes til kongens afgørelse. Med hensyn til spørgsmaalet om tidspunktet for affattelsen slutter Petrini sig til Paludan-Müllers opfattelse, at Frederik II lod den udarbejde efter det mislykkede udfald af Roskildefredsforhandlingerne i slutningen af 1568 for at vise, at han hverken var skyld i dette eller i krigens udbrud, og at den henlagdes ufuldført efter Stettinfreden 1570.

Af Lyschander (*Scriptores Danici*) tilskrives krøniken den senere rigsraad og statholder i Norge Axel Gyldenstierne. C. J. Brandt identificerede den med den af Vedel nævnte »*Historia belli Svetici a Frederico II rege Daniæ gesti, collecta a M. Jona Tursonio, canonico Lundensi*«, og Rørdam har herefter i tilslutning til Paludan-Müller udkastet den kompromishypotese, at den er sammenskrevet efter kongelig befaling af Jon Tursen paa grundlag af Axel Gyldenstiernes optegnelser og andre kilder. Petrini tør over for Vedels autoritet ikke afvise tanken om Tursen som forfatter, men har ikke kunnet finde nogen forbindelse mellem ham og Danske Kancelli. »Kunna vi förklara Jon Tursens bidrag till krönikan som stilistisk överarbetning?« Helst vilde han tænke sig Hans Svaning som forfatter og Johan Friis som den, der har skrevet randnoterne, men her mangler ethvert holdepunkt ud over de to mænds tidligere samarbejde (ved »Retractat«). Axel Gyldenstiernes forfatterskab afviser han bestemt, da værket er »en kansliprodukt«, og Gyldenstierne ikke vides at have haft nogen tilknytning til kancelliet o. 1570; desuden var den eneste begivenhed i krigen, hvorved han vides at have været til stede, expeditionen ind i Småland i foråret 1568. Lyschanders udpegen af ham som forfatteren kan skyldes, at han maaske har ejet et haandskrift af krøniken og skrevet sit navn i dette.

Afvises kan denne mulighed næppe, uanset, at Lyschander var

delvis samtidig med Axel Gyldenstjerne og besad et vist kendskab til ham og hans virksomhed (jfr. H. F. Rørdam: Klavs Lyskanders Levned og Bog om danske Skribenter, s. 191). Petrini udkaster dog ogsaa den tanke, at der i krønikens kildemateriale kan indgaa mindre optegnelser af Gyldenstjerne — uden i øvrigt at gøre noget forsøg paa nærmere at bestemme disse. Hvad der stærkest taler mod Gyldenstjernes forfatterskab, er næppe, at han ikke kan paavises som tjenstgørende i kancelliet — han stod jo som hofsinde kongen og hans kreds nær — men dels den omstændighed, at Vedel, der ejede den bedste af de nu eksisterende afskrifter af krøniken (taget 1577), ikke i sine kildefortegnelser nævner noget arbejde af ham, dels — som Rørdam har betonet (Hist. Kildeskr. II, 223) — at hans bevarede breve og dagbog viser ham som en ret ringe stilist. Petrini kunde tænke sig at en i kancelliet ansat person »låt it samla materialet och nöd-torftigt lappat ihop delarna utifrån sin kunskap om kansliets handlinger«, hvorefter Tursen fik produktet til stilistisk bearbejdelse. Dette stemmer dog ikke særlig godt med Vedels beskrivelse af Tursens krigskrønike som »collecta« af denne eller med Lyschanders ord, at Tursen »Annotavit annales belli Svetici a Frederico II gesti«. De under Tursens navn bevarede skrifter (oversættelsen af Carions verdenskrønike, brudstykket af krøniken fra Dan til Valdemar II og den korte danske kirkekrønike) afgiver heller ikke vidnesbyrd om, at han var i stand til at udforme en efter tidens maalestok saa relativt højtstaaende politisk- og navnlig krigshistorisk skildring som »Gyldenstjernekrøniken«. Problemet om forfatterskabet til denne er stadig ikke tilfredsstillende løst og kan maaske ikke løses. Men det er Petrini's for-tjeneste at have leveret en vistnok i det væsentlige udtømmende behandling af det vigtige historieværks kildegrundlag.

I sit slutningsafsnit behandler Petrini, efter en meget interessant redegørelse for nyhedsbreve (Neue Zeitungen) og flyveblade i 16. aarh., de trykte tyske universal- og andre krøniker, som indeholder bidrag til Syvaarskrigens historie, og viser, i hvor udstrakt grad ogsaa de har gjort brug af officielle og uofficielle relationer fra Norden, især Danmark. Michael Beuther i værket om de danske konger (Basel 1587) og Caspar Ens i sin »Belli septennalis Historia« (Frankfurt 1593) bygger overvejende paa stof fra det danske kancelli, formidlet gennem Henrik Rantzau, og faar, da dette stof for en stor del er gaaet tabt, derved paa flere punkter selvstændig kildeværdi.

Dr. Petrini's bog er et tungtvejende bidrag til baade svensk og dansk historie, fremgaaet af stor forskerflid og meget skarp-

sind og vidnende om fin metodisk skole. Med ikke ringe forventning imødeser man den redegørelse for forholdet mellem P. H. Resens »Kong Frederichs den Andens Krønike« og dens kilder, som han (s. 299) bebuder.

C. O. Bøggild-Andersen.

Milieustudier har ikke samme borgerret i den danske historiker-verden som i den svenske. Paa dette omraade kunde vi meget vel gaa i lære hos vore fagfæller hinsides Sundet. Ingvar Anderssons 1943 udsendte bog *Svenskt och Europeiskt Femtonhundratalet* (Skrift. utg. av Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund XXXV, 259 Sider) indeholder saaledes en række værdifulde studier af denne art. Forskellen mellem svensk og dansk indstilling paa dette omraade kan i særlig grad eksemplificeres ved en af afhandlingerne: »Om Hamletdramats nordiska miljö. En handels-historisk skiss«. Den vilde næppe nogen dansk politisk og økonomisk historiker have devoveret sig med til trods for, som Ingvar Andersson skriver, »ingen nordisk furste eller furstinna, varken Gustav Adolf den store eller drottning Kristina eller drottning Margareta eller Karl XII eller någon met namnen Kristian eller Frederik« i berømmelse kan »mäta sig met prins Hamlet av Danmark«; men Ingvar Anderssons afhandling beviser, at saadan fremfor litterær sagkundskab er paakrævet, hvis man skal naa sikrere viden om, hvorfor Shakespeare eller hans forgænger — forfatteren af Urhamlet — har ladet Hamlet udspille i nordisk milieu — fraset at Hamlet allerede i Saxos fortælling er dansk prins. Han stiller spørgsmaalet: hvad sagde navnene Danmark, Helsingør, Norge og Polen en Londonbo i slutningen af 16. aarh. (s. 139 f.). Med dette udgangspunkt skitserer han derefter den engelske handelsekspansion østpaa i denne tidsperiode omtaler grundlæggelsen af »the Russian and Muscovy Company« i 1550-erne, der drev handel paa Rusland over Archangelsk, forhandlingerne med Danmark om lovligheden af denne fart, samt Narvahandelen, som det aldrig rigtigt lykkedes kompagniet at faa kontrol med og endelig selve Eastlandhandelen som unægtelig i denne sammenhæng forekommer mig mest aktuel. Det er rigtigt med Ingvar Andersson at fremhæve, at Helsingør — Elsinore — som opkrævningssted for Sundtolden maatte være samtiden velbekendt. Han citerer her en engelsk rejsendes beretning, samt et brev dateret Helsingør fra North til Walsingham 1582, hvori klages over den daarlige behandling, som Englænderne fik ved tolden i Helsingør (S. 143—45). Hertil skal jeg dog føje, at samkvemmet mellem Englændere og Danske i Helsingør ikke